

TÜRKİYE’NİN CARİ AÇIK SORUNU

Işıl Fulya ORKUNOĞLU^(*)

1 - GİRİŞ

Ödemeler bilançosunu oluşturan dört ana kalemten biri cari işlemler hesabıdır. Cari açık ise cari işlemler hesabındaki açıktan doğan; ülkeden çıkan dövizle giren dövizin arasındaki fark olarak tanımlanabilir. Çalışmanın konusunu, Türkiye’nin cari açık sorunu oluşturmaktadır. Makalede; Türkiye’deki cari açığın temel nedenleri ile diğer bazı ülkelerdeki cari açık rakamları incelenmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde; cari açık kavramına, önemine ve nedenlerine, ikinci bölümde; Türkiye’de cari açık sorununun dönemsel gelişimine, cari açık sorununun yaşandığı diğer bazı ülkelere, son bölümdeyse; Türkiye’nin cari açık sorununun değerlendirilmesine ve cari açığı karşılamada çeşitli politika önerilerine değinilmektedir.

2- CARİ AÇIK KAVRAMI

Çeşitli Ekonomi sözlüklerine göre cari açık; ülkelerin ihracat ve ithalatlarını ölçen bir araçtır. Bu aracın açık vermesi ithalatın değerinin ihraca-

tın değerinden daha büyük olduğunu, fazla vermesi ise ithalatın ihracattan daha az olduğu anlamına gelmektedir (ED,2007:1). Cari işlemler açığı bir ülkenin belirli bir dönem sonundaki döviz durumunu ifade ettiğinden bu açığa döviz açığı da denilebilir. Cari açık, ekonomiler için mal dengesi (mal ihracatından mal ithalatı düşülür), hizmet dengesi (hizmet ihracatından hizmet ithalatı düşülür), net gelir dengesi (yurt dışındaki ülke yatırımlarından elde edilen gelirden yabancı sermayenin yurt içinde elde ettiği gelir çıkarılır) ve transfer dengesi (yurt dışına sosyal yardım vb gibi sebeplerle ödenen maddi miktardan yurt dışından gelen karşılıksız maddi yardımlar çıkarılır) değerlerinin belirli bir zaman dilimi için toplamından elde edilen sonucun negatif ise söz konusudur (Telatar ve Terzi, 2009:119). Bu sonuç pozitif olursa; cari denge fazlasından söz edilir.

3- CARİ AÇIĞIN ÖNEMİ ve CARİ AÇIĞI DOĞURAN NEDENLER

Bir ülkenin döviz gelir-gider hesabını gösteren cari işlemler hesabında verilen her açık, eksi rakam olarak ülkenin bulması gereken döviz

^(*) Araştırma Görevlisi, Gazi Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü

miktarını göstermektedir.

Cari açık aşırı ölçülere ulaşacak olursa, ekonomide kararsız bir ortam doğacaktır. Açığın kapatılma koşullarında ekonomik sıkıntılar baş gösterecektir. Bunun sonucunda, ithalat kısıtlanabilir, transferler aylarca ya da yıllarca uzayabilir. Borç verecek uluslararası kuruluşlara ihtiyaç sürekli hale gelebilir. Böylelikle ekonominin gelişmesini ve istenilir şekilde yönlendirilmesini önleyecek, istenilmeyen siyasi bağımlılıklar oluşturacak baskılar doğup, şiddetlenebilir (Zeytinoglu, 1975: 9). Dolayısıyla bütçe açıkları ile iç ve dış borçlanmanın, sözü edilen açığın kapatılmasında sürdürülebilirliği sorununun boyutu da bu açığın düzeyini belirleyecektir.

Cari açığa neden olan unsurlardan ilk akla gelenler arasında, ülke ekonomilerinin izledikleri politikaların, ülkenin ekonomik yapısının kırılabilirlik derecesi ve dolayısı ile döviz rezervlerinin durumunun, dış borç stokunun çevrilebilme yeteneği ve kredi kurumlarına veya borçlu olunan ülkelere bağımlılık oranının olduğu ifade edilebilir. Örneğin, ülkemizde cari açığın en önemli nedenlerinden bazıları; düşük kur/yüksek reel faiz sonucu ithalata bağımlı büyüme modeli uygulanması ile sıcak para, doğrudan yabancı sermaye ve özelleştirme gelirlerine dayalı politikalara prim verilmesi olarak belirtilebilir. Ancak cari açık sorununa genellikle yalnızca tek bir etkenin, neden olmadığı düşünülmektedir. Bu nedenle cari açığa ilişkin bir analiz yapılırken, ekonomi biliminde var olan değişken çeşitlerinin ve bu değişkenlerin birbiriyle olan ilişkilerinin doğuracağı sonuçların farklılığı ve her dönemdeki veri ekonomik konjonktüre bağlı olarak farklılık göstermeleri de hesaba dahil edilmelidir.

4- CARI AÇIK SORUNUNUN YAŞANDIĞI DİĞER BAZI ÜLKELER

Son yıllarda Türkiye'nin en önemli ekonomik sorunlarından biri olan cari açık, diğer pek çok ülkenin de temel sorunlarından biridir. Tablo1'de ca-

ri açık dertlisi ekonomilerin başlıcaları görülebilmektedir. Tablodaki oranlar cari açık rakamlarının ilgili ülke gayrisafi yurtiçi hasıllarına (GSYİH) oranının yüzdesi olarak göstermektedir.

Cari açığı giderek artan daha başka ülkeler de bulunmaktadır. Ancak Tablo1'de bunların en önemlileri ile cari denge fazlası veren bazı gelişmiş ülkelere yer verilmektedir. Belirtilen ülkeler arasında en büyük cari açık oranı olarak değerlendirilebilir. ABD Bir ara bütçe açığını denetlemeyi başarmış olsa da son yıllarda bütçe açığını ve cari açığını denetleyemediği görülmektedir. Dolayısıyla bir yandan % 3'ün üzerinde bütçe açığı verirken bir yandan da % 6'larda seyreden cari açık vermesi bu ekonomiye olan güveni sarsmaktadır (Christoper, 2005:10). Ancak Amerika'nın para biriminin değerini hızla yitirmesi ya da cari açığını kapatmaya yönelik faaliyetlere odaklanması ve Asya ülkelerinin fazla vermeye devam etmesi ile Amerikan dolar rezervleri yerine Euro rezervlerini tercih etmeleri durumunda, Avrupa'nın gelecekte ciddi bir cari açıkla karşı karşıya kalabilmesi olasıdır (Aherne, Hagen ve Schmitz, 2007: 2). Avrupa Birliği üyeleri arasında İspanya ve Portekiz dışında yüksek cari açık sorunu olan ülkenin bulunmadığı söylenebilir. Portekiz ise, hem % 6'ya giden bütçe açığı hem de % 8'ler düzeyinde cari açık vererek, güven sarsıcı yönetim konusunda ABD ekonomisine yaklaşmaktadır. İspanya'daki ve Yunanistan'daki cari açık rakamı net dış varlık pozisyonlarındaki açık dolayısıyla dış sorumluluklarının gsyih'larına oranının yükselmesi ile giderek artmaktadır (EC, 2006: 34-35). Avrupa Birliği'nin yeni üyelerinden Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Romanya, Bulgaristan ve Malta'nın cari açık sorunlarının kronikleşmeye başladığı tablo.1'de açıkça görülmektedir.

Tablo1. Bazı Yabancı Ülkelerin Cari Açık Rakamlarının GSYİH'larına Oranı

	2004	2005	2006	2008	2009*
ABD	-5.7	-6.1	-6.1	-4.9	-3.3
İspanya	-5.3	-6.2	-6.9	-10.1	-7.7
Portekiz	-7.5	-8.4	-7.7	-12.0	-12.7
Macaristan	-8.8	-8.5	-8.0	-5.45	-6.1
Çek Cumhuriyeti	-4.8	-4.8	-4.1	-2.2	-2.5
Slovak Cumhuriyeti	-3.5	-6.3	-6.4	-5.1	-5.7
Romanya	-7.5	-7.9	-7.8	-13.8	-13.3
Bulgaristan	-7.5	-9.0	-8.5	-24.3	-21.5
Malta	-10.4	-10.5	-8.6	-7.7	-6.4
Avustralya	-6.4	-5.7	-5.0	-5.9	-4.3
Yeni Zelanda	-6.4	-9	-8.8	-9.2	-8.1
Fransa	-0.3	-1.5	-1.6	-2.8	2.7
Almanya	+3.7	+4.1	+6.5	+6.1	+6.8
Japonya	+3.7	+3.6	+4.9	+4.01	+3.7
Rusya	+9.9	+10.8	+3.6	+5.2	+3.4
Çin	+3.5	+7.2	+5.1	+9.8	+9.2
Avro Bölgesi	+0.8	+0.1	-0.1	-1.0	-0.3
Türkiye	-5.2	-6,3	-8.8	-6.5	-6.7

Kaynak : *2009 rakamları tahmin rakamlarını belirtmektedir. (IMF, 2005: 5), (NM, 2005:1), (IMF, 2008: 28), (EW, 2008:1)'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Avustralya'nın ise 80'lerin başında büyük bir bütçe açığı bulunmaktayken, hükümet bu durumu tersine çevirmek için etkili ölçüler getirmiş ve büyük bir bütçe fazlasını işleme sokmuştur. Hükümet fazla hedefine ulaşırken, Avustralya'nın cari açığın neden olduğu yabancı borç birikiminin azalacağını ummuştur. Aksine cari açık sorunu derinleşmiştir (Winner, 1993: 3,5). Bu duruma benzer şekilde Yeni Zelanda'nın (yüzde 4 dola-

yında bütçe fazlası veriyor olmasına rağmen) cari açıkları azalan bir eğilim izlese de yüksek sayı-lacak oranlara ulaşmıştır (EC, 2009: 22). Türkiye'nin bütçe açığı ise, azalan bir eğilim içindedir ve bu gelişme enflasyona da azalma olarak yansı-mıştır. Ancak Türkiye'nin cari açığı %5-6 aralı-ğında seyrederken daha önce yalnızca 2000 yılın-da görülmüş bir düzeyden aşağı inmeyecek gibi görünmektedir. 1970'lerde yükselen bütçe açık-

larının yarattığı enflasyonist baskıların yerini 2000'lerde yükselen cari açıkların yarattığı kur baskıları almıştır. Dalgalı kurun sigorta görevi yaptığı ve özelleştirmeler yoluyla yabancı sermayenin çekilmeye başladığı düşünülse de, cari açık veren ülke sayısının artması, ileride açığın finansmanı için rekabeti artıracak, dolayısıyla finansmanı zorlaştıracak gibi görünmektedir. Bu durumda yapılması gerekenin bütçe açığını düşürerek, iç finansmanın dış finansman yerine kullanılması olduğu söylenilebilir ki IMF'nin faiz dışı fazla diye tutturmasının bir nedeni de budur.(Eğilmez,2005)

5- TÜRKİYE'NİN CARİ AÇIK SORUNU

Merkez Bankası ve Hazine Müsteşarlığı verilerinden yola çıkarak hazırlanan Ankara Ticaret Odası'nın (ATO) "Cari Açıklar Tarihi" adını taşıyan rapora göre (ATO,2005:9), 80 yılda toplam 57 milyar dolar cari açık veren Türkiye'nin, 2003-2005 yılları arasındaki cari açığı 47 milyar doları bulmuştur. Tablo.2'ye göre 2006-2007-2008 yıllarında da cari açıktaki artış eğiliminin sürdüğü görülmektedir. 2009 yılında da bu artışın süreceği ve yaklaşık 53 milyar dolara ulaşması beklenilmektedir. Aynı zamanda ülkemiz ekonomik büyüme hızının küresel finansal kriz ve durgunluk kaynaklı olarak oldukça düşeceği öngörülmektedir.

Geçmişte bazı dönemlerde Türkiye'de cari açığın belli bir eşik değeri aşması halinde kriz yaratacağı beklentisi ortaya çıkmıştır. Bu beklentinin nedeni; ülkede 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerdir. Bu krizlerde cari açığın milli gelire oranının % 3.5-% 4 seviyelerine ulaşmış olması nedeniyle cari açığın sürdürülebilirliği için bu seviyeler eşik değer olarak kabul edilmiştir (Erbaykal, 2007:81-88). Tablo.2'de cari açığın GSYİH' ya oranının 2003 yılı ve izleyen yıllarda

yukarıda belirtilen eşik değerin üzerindeki rakamlarda seyrettiği görülmektedir. Ancak hem 1994 hem de 2001'deki krizlerin cari açık nedeniyle ortaya çıktığını söylemek güçtür. Her iki yılın ortak noktası, kamu borçlarının çevrilmesi ve yönetime ilişkin güven krizinin ortaya çıkmasıdır. Konuya bütçe açıkları ve ödemeler dengesi ilişkisi yönü ile bakıldığında, açıkların iç borçlanma yerine dış borçlanma ile de finanse edilebildiği görülmektedir. Açıkların dış borçlanma ile finanse edilmesi durumunda, kısa dönemde ülkeye net sermaye girişi olurken, uzun dönemde dışarıya doğru bir kaynak transferi söz konusu olmaktadır. Devletin bütçe açıklarının finansmanı için aşırı derecede dış borçlanmaya gitmesi, ülkeyi dış borç krizi eşğine getirmektedir. 1978 yılında Türkiye, 1982 yılında ise, başta Meksika, Arjantin ve Polonya olmak üzere birçok gelişmekte olan ülkenin borç krizine girmelerinin nedeni yüksek düzeyde kamu açıkları ve bu açıkların finansmanında dış borçlanmanın kullanılmasıdır.

Temel olarak dış ticaret dengesinde, ithalatın ihracata göre hızla artmasından kaynaklanan dış ticaret açığındaki büyüme, cari açıktaki büyümenin çekirdeğini oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki ithalat artışı, ihraç edilebilir malların girdilerine olan katkısı düşünülerek bir nebze de olsa kabul edilebilmesine rağmen, Türkiye'nin ithalatının yaklaşık %75'inin ara mallardan oluşması dışa bağımlılığı zorunlulaştırıcı etkisi nedeniyle kaygı vericidir. Ara malı ithalatı içinde de en önemli pay enerji girdilerine aittir. Bu nedenle de cari açıkla mücadelede enerji ithalatının cari açığın ikiye katlanmasına yol açtığı göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin, enerji üretiminde yerli kaynaklardan yararlanılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Tablo 2. Cari Açığın Yıllar İtibariyle Türkiye'deki Gelişimi

Yıllar	Cari Açık (Milyar \$)	Cari Açık /GSYİH (%)	Büyüme (%)	Yıllar	Cari Açık (Milyar \$)	Cari Açık /GSYİH (%)	Büyüme (%)
1992	-1.0	-0.6	6.4	2001	3.4	2.3	-9.5
1993	-6.4	-3.5	8.1	2002	-1.5	-0.8	7.9
1994	2.6	2.0	-6.1	2003	-8.0	-3.4	5.9
1995	-2.3	-1.4	8.0	2004	-15.6	-5.3	9.5
1996	-2.4	-1.3	7.1	2005	-22.6	-6.3	7.6
1997	-2.6	-1.4	8.3	2006	-32,2	-8.1	7.5
1998	2.0	1.0	3.9	2007	-38,6	-5.7	4.9
1999	-1.3	-0.7	-6.1	2008	-41	-6.5	1.1
2000	-9.8	-4.9	6.3	2009	-53**	-6.7**	*

Kaynak: (HM, 2009: 61-63) **(OECD,2009:1), *% 2'nin altında olacağı öngörülmüştür. (DPT, 2006-2007-2009)

Nitekim Tablo.3'te 2002 ile 2008 yılları arasında ihracat rakamları ve ithalat rakamlarının sürekli yükseldiği, ancak 2006'dan 2007 senesine geçişte daha yüksek oranda ithalatın gerçekleştirildiği görülmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranları (İhracat/ithalat x100=ithalatı karşılama oranı formülü) değerlendirildiğinde; 2000'li yıllardaki trendin %84,6'lardan %65,3'lere doğru düşme eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu durum ihracatımızdaki düşüşe yönelik çeşitli önlem mekanizmalarının geliştirilmesi gereğini gündeme getirmektedir. Bu bağlamda hizmet sektörü dışında özellikle tarıma, sanayiye dayalı alanlardaki üretim düşüşümüzün ihracatımızı olumsuz etkilediği yorumunun yapılması yanlış olmayacaktır. Bu soruna ilişkin çözümün ise yatırım-istihdam-üretim-ihracat gibi değişkenlerdeki artışla ilintili zincire bağlılığı açıktır.

Tablo 3. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (2002-2008, Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Ara Malı İthalatı	Ara Malı İthalatının Toplam İthalattaki Payı(%)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı(%)
2002	40.124	47.407	37.656	79,4	84,6
2003	51.206	65.216	49.735	76,2	78,5
2004	67.047	90.925	67.549	74,2	73,7
2005	76.949	110.479	81.868	74,1	69,7
2006	85.739	134.378	98.576	73,3	63,5
2007	107.272	170.063	123.640	72,7	63,1
2008	131.966	201.960	151.744	75,1	65,3
2009	102.165	140.775	99.402	70,6	72,6

Kaynak: TÜİK, 2009 Dış Ticaret verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

5.1- Cari Açığın Dönemsel Gelişimi

Cari açığın dönemsel gelişimi incelenirken, literatürde öncelikle cari açığın sürdürülebilirliği konusunun üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda aşağıda cari açığın gelişimi temel olarak, 1980'lere kadar ki dönem ve 1980'ler sonrasındaki dönem olarak ele alınmaktadır.

5.1.1- 1980'ler Öncesi Gelişimi

Ödemeler dengesini şekillendiren devletin ekonomi politikası olduğuna göre ödemeler dengesi, ekonomi politikasından soyutlanamamaktadır. 30'lu yıllarda ödemeler dengesini devletçi bir ekonomi politikası etkilemiştir. Bu dönemde dış işlemler ikili anlaşmalarla sınırlı ithalat-ihracat üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde iki kuraldan yararlanıldığı görülmüştür. Bunlardan birincisi mallarını satın alan ülkelerden mal alınması, diğeri ise; yerli üretimi yapılan malların dış alımının sınırlandırılmasıdır. (İthal ikameci yapı) Savaş yıllarında ise dünya finans piyasaları çok sığdır ve finansman faaliyetleri pek yoktur. 1950'li yıllarda ise, özellikle ithal mallarına olan talepte hızlı bir artış gözlenir. Bu hızlı artış, ödemeler dengesine yansır. Örneğin, 1950 yılında Türkiye'nin ithalatına yüzde olarak baktığımızda, yatırımların payının % 46, tüketim payının % 21, hammadde payının ise %33'tür. 1970 yılında, yatırımın payında pek fazla değişiklik olmamış, % 46'dan % 47'ye yükselmiş, tüketim ithalatı % 20'lerden % 5'lere inmiş, buna karşın hammadde ithalatı da % 48'lere çıkmıştır. Ülkemiz için, bir kalkınma programı çerçevesinde ekonomi politikalarında ithal ikamesinin belirli ağırlıkta olduğu bir dönemdir. Bu dönemde ithalat kalemlerinde yine artış gözlenilmiştir. Bu durum Türkiye'yi dış ödemelerde güçlüğü sokmuştur. 1978-79 yıllarının yaşandığı zor dönemlerse bunlardan kaynaklanmıştır.

5.1.2- 1980'ler Sonrası Gelişimi

80'li yıllar boyunca oluşturulan yapısal önlemler, Türkiye'nin dış ödemeler dengesine çeşitli şekillerde yön vermiştir. İthal ikamesinden ihracata yönelik bir ekonomi politikasına geçiş sağlanmıştır. Bu durum, hızlı bir şekilde ihracatı artırmıştır. İhracatın sektörel dağılımına baktığımızda, tarımın ihracat içindeki payının 1950'lerde % 93'ten 1990'larda %18'e, 95'lerde % 10'a düştüğü görülmüştür. Sanayi ihracatı ise 50'li yıllarda ödemeler dengesinde % 1.4 oranında yer almış, 70'li yıllarda bu oran %18'e çıkmıştır. (Bu oran 1996 yılında yüzde 86.6, 1997 yılında da yüzde 87 olarak gerçekleşmiştir). Hem içeride hem dışarıda oluşan değişik ekonomi politikaları da ödemeler dengesini etkilemiştir. Bunun yanında cari işlemler açığı ortaya çıktıktan sonra bu açığın nasıl finanse edildiğini gösteren finans kalemlerinde 80'li yıllara gittiğimizde, daha çok kamu ağırlıklı fonların önem kazandığı görülmektedir. 90'lı yıllarda, özel finans piyasaları ağırlıklarını ortaya koymuşlardır. 1994, 1995, 1996 yıllarında global finans piyasalarında oluşan eğilime ve bizim ekonomi politikalarımıza uygun olarak, uzun vadeli sermaye hareketlerinin yerini, kısa vadeli sermaye hareketlerinin aldığı görülmektedir.

Cari işlemler açısından 1950-1984 ve 1984-1997 şeklinde iki ayrı döneme baktığımızda şu gözlemleri yapabiliriz. Türkiye'nin cari işlemler açığının GSYİH' ya oranı genellikle fazla değildir. Piyasa mekanizmasının hakim olmadığı 1950-1984 yılları arasındaki rakama baktığımızda, Türkiye'nin cari işlemler açığının GSYİH' ya oranının 1984-1997 arasındaki dönemde gerçekleşen ortalama 0.7 oranından daha yüksek bir seviyede, ortalama 1.7 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye'nin 80'li yılların ortalarında başlattığı ithalat, ihracat ve cari işlemler dengesinin

serbestleşme hareketi ile 1990'lı yılların başında gerçekleştirilen sermaye hareketlerindeki liberalleşme, cari işlemler açığının azalmasına neden olmuştur (TCMB, 1998: 2). Bu duruma zıt bir örnek, bu dönemde çeşitli ekonomistler tarafından Asya krizinin ortaya çıkışının serbest sermaye hareketlerine bağlanmasıdır. Bunun nedeni; Asya'da ilgili dönemde oldukça büyük derecede liberalleşme olmasaydı, bu kadar fazla kısa vadeli uluslararası sermaye akımının gelmeyeceği; böylece de krizin bu kadar derin, sonuçlarının da bu kadar yıkıcı olmayacağı olarak ifade edilmiştir.

5.2- Cari Açığa Neden Olan Politikalar

Henüz çok büyük bir risk olarak görülmesi de, uzun vadede global koşullarda yaşanabilecek değişikliklerin cari açığın finansmanında sorunlar yaratabileceği göz ardı edilmemelidir. Çünkü ekonomiler için cari açığın finansmanının dahi başlı başına bir risk oluşturduğu söylenilebilir. Nitekim cari açık hem borç sarmalından etkilenen hem de borç sarmalının devamlılığını sağlayan bir etkidir. Dolayısıyla cari açığın finansman yöntemi önemli bir risk oluşturmaktadır. Şöyle ki; Türkiye'de cari açığın büyüklüğü kadar, nasıl finanse edildiğinin de önemli olduğuna dikkat çeken Ankara Sanayi Odası'nın "Cari Açıklar Tarihi" isimli raporunda, cari açıkların yüksek miktarda kısa vadeli (spekülatif nitelikteki) sermaye akımlarıyla finanse edildiği, bunun da önemli bir risk oluşturduğu belirtilmektedir. Hisse senedi, iç borçlanma kağıtları, mevduat ve kısa vadeli kredilerden oluşan sıcak para girişinin 2003 yılından 2006 yılına dek hızla arttığına işaret edilmiştir. Günümüzde ise düşen faizler dolayısıyla bu etki minimal seviyeye düşmüştür. Bununla birlikte IMF'den alınan kredilerin daha sonraki yıllarda yüklü faiz ödemeleri ile ödenecek olmaları da cari açığın finansmanı için risk oluşturmaktadır.

Ancak petrol ve enerjideki ithalat zorunluluğumuz, kalkınma ve büyüme için makine, ekipman gibi yatırım mallarına olan ihtiyaç ile kamu kesiminin ve özel kesimin dış borç ödemelerindeki artış döviz girdisi talebini artıran dolaşısıyla da cari açığa neden olan ve cari açığı artıran unsurlardır (Saygılıoğlu, 2008: 16).

5.3- Türkiye'deki Cari Açığın Krizlerle İlişkisi

Türkiye'deki cari açığın GSYİH' ya oranının 1994 ve 2000–2001 krizlerinde %4'ü aştığı görülmüştür. Ancak cari açığın ulaştığı boyut kadar, bu açığın nasıl finanse edildiği konusu da önemsenmelidir. Çünkü açığın sürdürülebilir olması finansman yöntemiyle yakından ilgilidir. Geçmişte cari açığın önemli bir bölümü sıcak para tarafından karşılanmıştır. Ancak en küçük bir iç veya dış şok durumunda sıcak paranın bir anda Türkiye'yi terk edebileceği riski ile karşı karşıya kalınmıştır.

Bunun nedeni; Türkiye'de resmi olarak bir sabit kur sistemi olmamakla birlikte, uygulamada (iç ve dış güçlerin işbirliği sonucu) fiili bir sabit kur sisteminin işlemesi ve (örtülü bir kur çıpasıyla) kurun baskı altında tutulması olarak gösterilmektedir. Bu durum ise yüksek düzeyde dış ticaret açığına ve cari işlemler açığına yol açabilmektedir. (Günel, 2007: 73).

5.3.1- 1994, 2000, 2001 Krizlerinin Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkisi

1990'larda krizler giderek daha az tahmin edilebilir olmuş, tartışmaların birçoğu, cari açıklar ve paranın aşırı değerlenmesinden, çeşitli türden finansal oranlara kaymıştır. Cari açık/ döviz rezervi, cari açık /GSYİH(Gayri Safi Yurt içi Hsıla); döviz rezervi azalma, cari açık da artma eğiliminde olunca, doğal olarak cari açığın döviz rezervine oranı da önemli bir artış seyri yaşamıştır. Nitekim 1999 sonunda cari açığın döviz re-

zervine oranı yüzde 5.9 iken, bu oran 2000 sonunda yüzde 50'ye ulaşmıştır. Yine cari açığın yurtiçi milli gelire oranı, 1999 sonunda yüzde 0.7 iken, 2000 yılı sonunda yüzde 5'e yaklaşmıştır. Bir ülke parasının reel olarak yüzde 25 olarak değer kazanması ve cari açığın yurtiçi milli gelire oranının yüzde 4'e ulaşması durumunda, bu ülkenin kriz ortamına girdiği söylenebilir (Pıçak, Yavuz ve Yılmaz, 2009). Ankara Ticaret Odası'nın "Krizler Tarihi" raporuna göre ise; cari açığın sürdürülemez boyutlara geldiği yıllarda, 1994 ve 2001'de olduğu gibi ekonomi krize girmektedir. 90'lı yıllarda cari açığın finansmanı ağırlıklı olarak kamu tarafından sağlanırken, günümüzde kamunun katkısı oldukça azalırken, özel sektörün payı artmıştır. Bunun yanında "Doğrudan Yabancı Yatırımlar" gibi borç doğurmayan kaynakların gelişmesi, cari açığın finansman kalitesini yükseltmiştir.

Paranın aşırı değer kazanması ile ilgili olarak ise; 1989'da sermaye hareketlerine getirilen serbesti sonrası yurtdışından kaynak girişi ve dış faktörlerin olumsuz seyrinin de etkisi ile TL'nin 1994 krizine kadar değerlenmesinin sürdüğü söylenebilir. 94 krizinde yapılan devalüasyon sonrasında itibaren 2000 ve 2001 krizine kadar yine reel efektif döviz kurunda artış görülmüştür diğer bir deyişle TL değer kazanmaya devam etmiştir. 2000 yılında IMF programı çerçevesinde döviz kuru bir çıpa olarak kullanılmıştır. Şubat 2001 krizini izleyen dönemde ise daha önceki dönemde uygulanan sabit döviz kuru rejimi yerine dalgalı kur rejimine geçilmiştir. Dolayısıyla sözü edilen dönemlerde cari açığın yıllar itibarıyla finansmanı analiz edildiğinde; Türkiye ekonomisinin 1990'lı yıllarda artan oranda kısa vadeli sermaye girişlerine "bağımlı hale geldiği ileri sürülmektedir. (Selçuk ve Ertuğrul 2001, s.9) Nitekim 1990'lı yıllardan itibaren dış borçlar oldukça

artmıştır. 1990 ortasında % 44'lerden Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri döneminde % 77'lere çıkıp zirve yapan ekonominin dış borç yükü, kriz sonrası uygulanan yeni ekonomik tedbirlerle azalış eğilimine girmiştir. (KILIÇ, 2006, s.9)

Yukarıda sözü edilen açıklamalara ek olarak; belirtilen dönemde cari işlemlerin rekor kırarak 6,4 milyar dolarlık açık verdiği söylenilebilir. Bunu belirleyen iki önemli faktör bulunmaktadır. Birincisi, 1989 yılından beri uygulanan yüksek faiz- aşırı değerli kur nedeni ile kısa vadeli yabancı sermaye girişine dayanan borçlanma politikası ve kur politikasının ithalatı teşvik ederken, ihracatı desteklemesidir. İkincisi ise; OECD ülkelerinde yaşanan durgunluk ve fiyat istikrarıdır. Bu ülkelere ihracat zorlaşırken, bu ülkelerden ithalatın cazip hale gelmesidir (Tokgöz, 2001: 236). 1999 yılında ise cari işlemler dengesi 1.4 milyar dolar civarında iken, ekonomide uygulanan istikrar programının başlangıç yılı olan 2000 yılında bu rakam 7 kat artarak 9,767 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Programın Şubat 2001'de tamamen uygulanmadan kalkması ile cari işlemler açığında değişiklikler meydana gelmiş, 10 milyara yakın cari işlemler açığı 2001 yılı sonlarına doğru, 2 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Bunun nedeni uygulanan programdan vazgeçilmesi ve döviz kurunun dalgalanmaya bırakılması ile doların aşırı değer kazanmasının ithalatı azaltmasıdır.

5.3.2- 2008 Finansal Krizin Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkisi

ABD'deki Mortgage sisteminin bankalar tarafından kredi şeklinde mudilere tahsisinde emlak fiyatlarının şişirilmesinin tetiklediği finansal bir kriz olan 2008 krizi, pek çok ülkenin finansal durumunu sarsmıştır. Ekonomik krizin etkisiyle gerileyen ithalat ile düşen faizler cari açığı azaltmaya devam etmektedir.

2008 yılının son üç ayında ara malı ithalatı toplam ithalattaki gerilemenin temel belirleyicisi olmuştur. Bu dönemde petrol ve diğer emtia fiyatlarındaki hızlı gerileme fiyat artışlarının nominal ithalatı artırıcı etkisini ortadan kaldırmıştır. Bunun yanında miktar olarak tüketim ve sermaye malı ithalatı azalmıştır. İthalattaki düşüşe en önemli etkiyi ana metal sanayi ve kara taşıtları yapmıştır. Yatırımlardaki düşüşe bağlı olarak makine-teçhizat ithalatının da toplam ithalattaki gerilemede kayda değer etkisi olmuştur. İthalat artış oranına, tarım ve hayvancılık, gıda ve ithalatı artış eğilimini sürdüren giyim eşyası düşük de olsa katkı sağlamıştır. 2008 yılının sonunda uluslararası kredi piyasaları daralmıştır. Buna bağlı olarak, Türkiye’de de sermaye akımları yavaşlamış ve Ekim-Aralık döneminde net çıkışlar gözlenmiştir. Yılın tamamında ise, finansman yapısında doğrudan yatırımlar ve özel sektörün kullandığı uzun vadeli krediler belirleyici olmuştur. 2007 yılında tarihi yüksek seviyelere ulaşan doğrudan yatırım girişleri, 2008 yılında yavaşlayarak net 15,1 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir (TCMB, 2008: 2).

6- CARİ AÇIĞI KARŞILAMADA POLİTİKA ÖNERİLERİ

Ülkemizde, diğer ülkelerdeki uygulamanın aksine, AB uyum süreci kapsamında Avrupalıların ülkemizden mülk edinmelerinin önündeki engellerin büyük bir bölümünün yasal düzenlemelerle kaldırılmasına ilişkin faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu tür faaliyetlerle cari açığın finansmanı sorununun çözümüne katkıda bulunmak istenildiği düşünülmektedir. Ancak bu uygulama ile özellikle Antalya, Bodrum gibi sahil beldelerinin kıyılarından bile yararlanamadığımız özel tatil köyleri ya da sitelerinin oluşturulması ile günden güne topraklarımız elden git-

mektedir. Bu nedenle sözü edilen yerlerin tamamen satılmadan yap-işlet-devret gibi yöntemler benimsenerek değerlendirilmeleri sağlanmalıdır. Fayda-maliyet analizleri bile yeterince yapılmadan yalnızca gelir elde edilmek amacıyla satılan çeşitli kamu kuruluşlarının hızlı bir şekilde elden çıkarılmaları önlenmelidir.

Ayrıca bir başka konu da, Ulus-Devletin katı sınırlarının bulunduğu geçmiş dönemlerde ulusal hükümetlerin, ekonomi yönetimi üzerinde hakimiyet kurabilmelerinden ötürü, ticari denge ya da cari denge üzerinde söz sahibi olabilmeleri idi (Önder,2003: 17).Örneğin, döviz kuru üzerinde denetim oluşturarak ya da sınırlarda fiziksel engeller kurarak veya vergi mekanizmaları ile ülkeler cari dengelerini denetleyebiliyorlardı. Şimdi ise, bu tip çözümlere gidilebilmesi yerine, küresel ekonominin getirebilecekleri düşünülerak, daha kalıcı ve kökten çözümler tercih edilmektedir. Bu çözümlerden biri yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekilmesidir. Diğer yandan uzun vadeli sermayenin ya da yabancı doğrudan yatırımların ülkeye çekilmesinin yerine sıcak paranın yüksek faizlerle ülkeye getirilmesi teşvik edilecek olursa, kısa vadeli sermaye girişlerinin, girişlerinde yarattıkları geçici ferahlık etkisinin yerini kısa vadeli sermayenin olası ani çıkışlarındaki sıkıntı ve gelişmekte olan ülkelerin derin olmayan piyasalarının neden olabileceği yıkıcı etkilerle karşılaşılacaktır.Dolayısıyla ekonomiye yön verilmesi noktasında, ekonomide gerçekleştirilmek istenen etkin politikaların uygulanabilirliği için, izlenecek para ve maliye politikalarının birbirleri ile koordineli bir hale getirilmesi gereklidir.

Örneğin, para politikası oluşturulurken ödemeler dengesindeki gelişmeler dikkate alınmalıdır. Çünkü Merkez Bankası’nın yurt içine(kamu kesimi ve özel bankalara) açtığı kredilerdeki

azalma ya da yurt içinde yerleşik kişilerin daha çok yerli para tutmaları cari işlemler hesabının fazla vermesini gerektirmektedir. Benzer şekilde, Merkez Bankası'nın yurt içine açtığı kredilerde artış ya da yurt içinde yerleşik kişilerin nakit den-gelerini azaltmaları cari işlemler hesabının açık vermesini gerektirmektedir(DPT,1993:2). Bu du-rum maliye politikası açısından değerlendirilirse; ithalatı kısıtıcı ve ihracatı artırıcı çeşitli teşvikler verilebileceği gibi, ithalatı kıstamak için gümrük vergileri, kota veya benzeri diğer uygulamalara başvurulabileceği ifade edilebilir. Ancak tüm bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde gerek ekono-mimizde izlenen dışa açık politikalar, gerekse de küreselleşmenin olumsuz etkileri ile bu çözümler pek gerçekleştirilememektedir.

Borçlanma politikaları ile ilgili olarak söyleni-lebilecekler ise; karşı karşıya kalınan faiz ve dö-viz kuru risklerinin hafifletilmesi için borçlanma-nın daha çok sabit faizli ve YTL cinsinden ger-çekleştirilmesi, iç borçlanmada vadenin piyasa koşulları da göz önünde bulundurularak bir yılın üzerine uzatılması, nakit ve borç yönetiminde oluşacak likidite riskinin azaltılması amacıyla yıl boyunca yeterli düzeyde rezerv tutulması gibi uygulamalar(Seviğ,2005:5) ile kamu borç yöneti-minde, borç yükünün makul düzeye çekilmesine çalışılabileceği de cari açık sorununa bir çözüm olarak ifade edilebilir.

Devletin ödemeler bilançosu dengesizliğini gidermek ve dış ticaret fazlası oluşturmak için başvurabileceği yollardan bir diğeri, ülke parası-nın enflasyon oranında devalüe edilmesidir. An-cak böyle bir uygulama dış borçların milli para cinsinden değerini artırıcı etkide bulunacaktır. Tüm bu gelişmeler, bütçe üzerine ek bir yük ge-tirecek ve ek yükün finansmanı ekonomide faiz oranlarının artması, enflasyon gibi olumsuzlukla-ra yol açabilecektir(Ulusoy,2004: 256).

Ülkenin ödemeler dengesinin sağlanması için cari açık kadar yurtdışı fon ülke içine girmelidir. Bunun için; yurt dışından gelen yatırımcıların ül-kedeki, bono, hisse senedi gibi varlıkları satın al-maları ya da ülkede doğrudan yabancı yatırım da bulunmaları ile ülkeye sermaye getirmeleri ve tu-rizm sektörünün canlandırılmasına çaba gösteri-lerek turizm gelirlerinin artırılması gereklidir.

Cari açıkla mücadelede büyüme hızı değişke-nini dikkate alacak olursak; cari açık sorununun çözümlenmesi için, büyüme hızının düşürülmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda yöntem olarak faiz dışı fazlanın artırılması önerilmektedir. Bu yolla toplam talep kısılarak ithalatın düşürülmesi amaçlanmaktadır. Ancak bu politika pek yararlı olmayabilir. Bunun nedeni; faiz dışı fazla yaratı-larak büyümenin düşürülebileceği konusunun tartışmalı olmasıdır. Büyümenin esas olarak özel yatırımlardan ve tüketimden kaynaklandığı unu-tulmamalıdır. Çaba gösterilirse, büyüme hızı bir-kaç puan daha düşürülebilir. Ama düzeltmenin bu yolla yapılması arzu edilmemekte ve kabul edilebilir görülmemektedir. Nitekim özel yatı-rımların düşürülmesi ile işsizlik yeniden artmaya başlar, kısılan kamu harcamaları da uzun dö-nemde büyümeyi düşürür. İstikrar politikalarının nihai hedefinin, büyüme olduğu göz ardı edilme-melidir. Örneğin günümüzde Çin'e bakılacak olursa; büyüme hızını düşürmemek ve dünyada-ki ekonomik dengeleri alt üst etmek pahasına Çin'in kamu harcamalarını günden güne artırdığı ve katmadeğeri yüksek alanlara yatırımları destek-leyecek politikaları benimsediği görülmektedir.

Bunların yanı sıra konuya ihracat ayağı yö-nünden bakılırsa; ihracat artışını sürükleyen, oto-motiv, kazan-makineler gibi sektörler tekstile kı-yasla daha fazla ithal girdi kullanmaktadır (TCMB, 2004: 17). Klasik ithal ikameci politika-lar, orta vadede ithalatı bir miktar kısabilir. An-

cak bu tür çözümlerin ekonomiye etkileri sınırlı olacaktır. 1980’li yıllarda döviz dengesine büyük katkısı olan işçi dövizleri ise artık ihmal edilebilir düzeylere gerilemiştir. Yurt dışındaki Türkler yabancı yatırımcılar gibi davranmaktadırlar. Turizm gelirleri artmasına rağmen, bu alanda kapasite ve talep açısından sınırlamalar vardır. Dolayısıyla kısa vadede turist dövizleri kurtarıcı olmayacaktır. İhracatımız yatırım ve üretim artışı ile artırılmaya çalışılmalıdır. Bunun için örneğin; özellikle tarım sektöründen yararlanılarak dünyada az yetişen ve çok ihtiyaç duyulan ürünlerin üretimine geçilebilmesi için; çiftçilerin eğitimleri ve coğrafi bilgi sistemlerine göre hangi bölgelerin değerlendirilebileceği tespit edilerek uygulamaya geçilmesi yoluna gidilebilir. Ancak dikkat edilmesi gereken enerji gibi sektörlerde dışa bağımlılığımız ve ara malı üretiminde de ithalata dayalı ihracatımızın yoğunluğu göz ardı edilmemelidir. Bunun için; ihracatımızı artırmak istediğimiz alanlarda dışa bağımlı yapının azaltılabilmesinde ara sanayi ürünlerinin üretimi teşvik edilmelidir. Bir başka önemli konu ise bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişiminde gerekli olacak bilgilerin ve teknolojilerin üretimi faaliyetlerine geçilmesi için gereken altyapı çalışmalarının hızlandırılmasıdır. Nitekim bu sektörden elde edilecek katmadeğerin gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri üzerindeki rahatlatıcı etkisi yadsınmaz. Cari açıkla mücadelede bir başka öneride; cari açıkların mümkün olduğunca doğrudan yatırımlarla ve uzun vadeli sermaye ile finanse edilmesidir. Bunun için yurt içi ve yurt dışı yatırımların ülkemize çekilmesine çaba gösterilerek dünyadaki mali krizin sarstığı ortamdan faydalanılmalı ve ülkemizdeki yatırım teşvikleri çekici hale getirilmelidir. Bununla birlikte cari açığın uzun vadeli dış borçlanma yolu ile finansmanı genelde daha tercih edilir bir uygulama olmasına rağmen,

dış borçların sürekli re-f finansmanı ve faizlerinin ödenememesi sorunu da düşünülerek mümkün olduğunca iç tasarrufların artırılması yolu izlenmelidir.

Cari açık sorununa ilişkin bir başka çözüm ise; iç tasarrufları artırmaktır. İç tasarrufların artırılması için faizlerin makul bir düzeyde kalması, sıkı bir bütçe uygulaması ve iç talebin azaltılması gereklidir. Cari açık artışında önemli nedenlerden birisi olan YTL’ nin aşırı değerlendirilerek ithalatın ihracattan daha fazla artmasının önüne geçilmelidir. Türkiye’de de 2001 yılı sonundan 2005 yılı sonuna kadar ulusal para sürekli değer kazanmıştır. 2006’dan itibaren yaşanan dalgalanma ile YTL’nin değeri düşmüştür(Afşar, 2006) Dolayısıyla bir yönü ile tasarrufların artırılması, tüketimin kısılması ile imkanı olabildiğinden; konu tüketim değişkeni bakımından ele alındığında ise cari açıkla mücadelede ekonominin genelinde maliyet düşürücü politikalar uygulanabilir. İstihdam vergilerinin düşürülmesi yoluna gidilebilir. Türkiye’de kayıtlı kesimin çok yüksek vergiler ödemekte olması düşünüldüğünde; istihdam vergilerinin düşürülmesinin yaratacağı gelir düşüşünün, vergi kaçakıyla daha etkili mücadele ile önemli ölçüde kapatılabilir. Sosyal güvenlik açıklarının üzerine daha kararlı bir şekilde gidilmeli, kaçak elektrik kullanımının önüne geçilmelidir. Türkiye’deki sanayinin dünyanın en pahalı elektriğini kullanması önlenmelidir. Arz yönlü politikalar ihracatı desteklese de, ithalat üzerinde etkili olamayacaklardır. Dolayısı ile cari açığın artış eğiliminin kırılabilmesi için ithalatın da bir ölçüde dizginlenmesi gerekmektedir.

7- SONUÇ

Günümüz küreselleşme ortamında, artık hükümetlerin bir takım yetkileri hukuken ve fiilen oldukça zayıflamıştır. Bunun nedeni, global dü-

zeyde gerçekleştirilen vergi uyumlaştırması projeleri, gümrük birlikleri çerçevesinde ürün piyasalarının, ekonomik birlikler dahilinde ürün piyasaları yanında faktör piyasalarının da birleştirilmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişim ve e-ticaret vb. uygulamalar ile ekonomilerin serbestleşme düzeylerindeki artış ile hükümetlerin iç ekonomiler üzerindeki etkisinin ve denetiminin zayıflamasıdır. Sonuçta bu tür politikalar nedeniyle makro dengelerin sağlanması zorlaşmıştır. Makro dengeler, sadece iradi ve kamusal kararlar ile düzeltilenmemektedir. Sorun, sonunda ekonominin üretim altyapısına ve verimlilik düzeyine dayanmaktadır. Gelişmiş ekonomiler, genellikle rezerv paralara sahiplikleri dolayısıyla gelecekte aralarında yaşayabilecekleri rekabetle cari açıklarının ciddi oranda artabileceği kaygısını taşımaktadırlar. Kendi iç dinamikleri ile belirli gelişmişlik düzeyini yakalayamamış ülkeler ise, ekonomik değişkenlerini düzenlemekte dışa bağlı yapıları ile çok daha büyük ekonomik sıkıntılarla karşılaşmaktadırlar. Bu bağlamda ülkemiz gibi gelişmekte olan ekonomilerde, uzun dönemde ihracatı arttırıcı önlemler alınmalı ve ihracat yönlendirilmeye çalışılmalıdır. Özellikle sermaye ve bilgi yoğun sektörlerdeki katma değer in yüksekliğinden yararlanılarak bu alanlarda; uzun soluklu makro ekonomik planlara dayalı teşvik-yatırım-istihdam-üretim zincirleri oluşturulmalıdır. Ziraat ülkesi olduğumuz unutulmamalı, bu alandaki üretim ve istihdam desteklenmelidir. Böylelikle ülkemizde var olan genç işsizlik sorunu ile de mücadele edilmiş olacaktır. Sonuç olarak, açıklar kendini üretir niteliktedir. Bu döngünün kırılması, ekonomik değişkenlerdeki dönemsel değişikliklerin izlenmesi ve bu doğrultuda alınacak, birbirleriyle koordineli hükümet kararlarının kararlı şekilde uygulanması ile mümkündür.

KAYNAKÇA

Ahearne A., Hagen J. ve Schmitz B.(2007), “Policy to Reduce Global Imbalances”, Bruegel, Korea Institute for International Economic Policy and Peterson Institute for International Economics workshop on Washington DC, <http://www.petersoninstitute.org/publications/pb/pb07-4/ahearne.pdf> 8-9 February 2007, s.2.

Ankara Ticaret Odası(ATO)(2005), “Türkiye, 80 Yılda Verdiği Cari Açıklar Toplamına Yakın Bir Rakamı Son 3 Yılda Yakaladı”, http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=24175, 11.05.2009.

Afşar B.(2006), “Türkiye’de Cari Açık ve Finansmanı”, Konya Ticaret Odası, <http://www.kto.org.tr/tr/dergi/dergiyazio-ku.asp?yno=814&ano=65>), (Erişim 21.12.2009)

IMF(2005), World Economic Outlook, <http://www.imf.org>.(23.05.2008)

IMF(2008), World Economic Outlook, <http://www.imf.org>.(20.05.2009)

Nation Master(NM), “Economy Statistics, Current Account Balance by Country” http://www.nationmaster.com/graph/eco_cur_acc_bal_of_gdp-economy-current-account-balance-gdp, 21.05.2009.

Economy Watch(EW)(2008), “Economic Indicators for 2008”, <http://www.economy-watch.com/economic-statistics/country>, 02.05.2009.

Economics Dictionary(ED)(2007), “Current Account Balance”, http://economics.about.com/cs/economicsglossary/g/current_account.htm,

13.05.2009.

Erbaykal E.(2007), “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili

Midir? Bir Nedensellik Analizi", *Zonguldak Karadeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, s. 81–88.

Devlet Planlama Teşkilatı(DPT)(2006-2007-2009), *Temel Ekonomik Göstergeler*, Kasım- Şubat- Nisan.

Devlet Planlama Teşkilatı(DPT)(1993), "*TCMB Kredi Politikası ve Ödemeler Dengesi: Türkiye'deki Dengenin Bir Model Çerçevesinde İncelenmesi*, Uzmanlık Tezi", Ekim 1993, s.2.

Eğilmez Mahfi, "Cari Açık Nasıl Finanse Edilir?" <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haber-no=165892>, 04.10.2005.

European Commision(EC), Quarterly Report Euro Area, December 2006, Burussel, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/quarterly_report_on_the_euro_area/2006/report0406en.pdf

European Commision(EC), Quarterly Report Euro Area, March 2009, Vol.8., No.1, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication14650_en.pdf.

Günel M.(2007), *Ekonomi Nereye Gidiyor?*, Yeni Dönem Yayınevi, Ankara.

Hazine Müsteşarlığı(HM)(2009), Türkiye Ekonomisi, www.hazine.gov.tr.

Kılıç S.(2006), "Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri", <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/serdarerkilic.pdf>, TCMB Uzmanlık Tezi,.

Neely Christopher J., "The Current Account Deficit", <http://www.research.stlouisfed.org/econ/cneely/CurrentAccountDeficit/CurrentAccountDeficit.ppt> - , March 25, 2005, s.10.

Organisation for Economic Cooperation and Development(OECD)(2009), Outlook Database, No.85, <http://www.oecd.org/dataoecd/5/51/20213268.pdf>, 05.06.2009.

Önder İ.(2003), "Cari Açığın Büyümesi

Önemli Mi?", *Mükellefin Dergisi*, Kasım, Sayı 131, s. 17.

Pıçak M., Yavuz S., YILMAZ G.(2009), "Küresel Ekonomik Sistemde Finansal Krizleri Önleme ve Yönetme Sorunsalı", *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 137, 2009.

Saygılıoğlu N.(2008), "Cari Sorun: Cari Açık", *Para Dergisi*, Sayı 103, s.16.

Telatar O.M., Terzi H.(2009), "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 2, s.119-127.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası(TCMB)(1998), *Ödemeler Dengesi Paneli*, www.tcmb.gov.tr, Haziran 1998.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası(TCMB)(2004), *Ödemeler Dengesi Raporu*, www.tcmb.gov.tr, Eylül 2004.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası(TCMB)(2008), *Ödemeler Dengesi Raporu*, IV. Çeyrek, Ekim-Aralık, s.2.

Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK)(2009), TÜİK Haber Bültenleri, Dış Ticaret İstatistikleri, www.tuik.gov.tr, 14.02.2010.

Tokgöz E. (2001), *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi 1914-2001*, Ankara.

Ulusoy A.(2004), *Maliye Politikası*, Seçkin Yayınları, Şubat Ankara.

Winner L.E.(1993), "The Relationship of the Current Account Balance and the Budget Balance", *American Economist*, Fall 1993, http://www.findarticles.com/p/articles/mi_qa5461/is.../ai_n28633206/ -, 01.06.2009.

Zeytinoğlu M.(1975), *Ödemeler Dengesi Bugünkü Durum, Nedenler, Öneriler*, Eylül, s.9